

Роман Тимченко

Мирон Тарнавський — командувач Української Галицької армії

Постать Мирона Тарнавського досить суперечлива в українській історії. Командувача Галицької армії, який уклав сепаратну угоду з Добровольчою армією А. Денікіна, і зараз неоднозначно оцінюють вчені. Одні його вважають зрадником соборності, інші доводять, що в тій ситуації це був єдиний правильний крок для порятунку залишків галицького війська. Більшість міфів навколо постаті М. Тарнавського виникла в результаті недостатнього знайомства з його спогадами й документами судової справи генерала. Тому наше завдання полягає не тільки в дослідженні біографії командувача Української Галицької армії, а й у подоланні заангажованих висновків історії його угоди з білогвардійцями. Це дозволить краще зрозуміти мотиви такого кроку М. Тарнавського і впливу на подальший розвиток українських визвольних змагань.

Мирон Омелянович Тарнавський народився 29 серпня 1869 р. в селі Бариліві (нині Львівська область) у сім'ї греко-католицького священика. Початкову освіту він здобув у сільській народній школі, однак змалку хлопця більше цікавила воєнна справа, а ніж наука. В дитинстві він любив гратися вогнепальною зброєю, одного разу навіть поранив служницю, а ще йому подобалося відстрілювати дичину¹. Крім цього захоплення, малий Мирон любив кататися на конях, влаштовувати перегони верхи на коровах по річці і їздити в собачих упряжках.

По закінченні сільської школи М. Тарнавський склав іспит до німецької гімназії в Бродах. Навчання не дуже приваблювало хлопця, особливо важко давалися іноземні мови. Зважаючи на незадовільні оцінки, батько перевів Мирона до Львівської гімназії, оскільки вважав, що нове оточення змінить його ставлення

¹ *Тарнавський М.* Спогади. — Львів, 2008. — С. 4.

до науки². Однак це не допомогло, і хлопець втік додому. Згодом за наполяганням батька він знову продовжив навчання в гімназії в Бродах, яку нарешті успішно закінчив. Після цього М. Тарнавського призвали на військову службу до австрійської армії й відправили на піврічні воєнні старшинські курси до Львова. По їх завершенню його прикріпили до 30-го батальйону польових стрільців у Бродах, де він успішно здав іспити й отримав звання лейтенанта.

Закінчивши строкову службу, М. Тарнавський опинився на роздоріжжі: уявляв себе і медиком, і техніком, і військовим. Але, як згадує він сам, «за п'янкими втіхами, як кінь, рушниця та дівчина, годі було серіозно що-небудь порішити. Думалося часом навіть про військовий фах, але своєрідне відношення нашого середовища до військовости відсувало цю думку на дуже далекий плян»³. Справа в тому, що воєнна людина фактично не могла одружитися на українці через велике подружнє придане (600 корон), що мала внести наречена (більшість українок були неспроможні це зробити), та й служба потребувала великих фінансових витрат.

Сприятливий збіг обставин дозволив Мирону влаштуватися працювати в Краєвій управі Львова, однак робота чиновником його не приваблювала. Тому, коли виникла нагода відновити військову службу, він, не думаючи, погодився. М. Тарнавський здав необхідні випробовування в 13-му батальйоні польових стрільців і розпочав службу у 18-му полку Краєвої оборони Перемишля. Відбувши сигналізаційний курс у 1896 р., через три роки у званні поручика, отримує наказ про передислокацію до Самбора. М. Тарнавський був палким патріотом українського краю. Він відвідує зібрання місцевої інтелігенції в будинку «Бесіди», де знайомиться з відомими політичними діячами — К. Левицьким і С. Сілецьким⁴. У Самборі Мирон у 1902 р. одружився й прожив там ще п'ять років. Згодом, на прохання самого

² Там само. — С. 5–6.

³ Там само. — С. 9–10.

⁴ *Тарнавський М.* — С. 21–22.

Тарнавського, його перевели до Золочіва. З 1909 р., отримавши звання капітана, почав активно займатися освітньою діяльністю в армії — викладав українську мову для військовослужбовців⁵. За безпосередньої допомоги М. Тарнавського українська громада купила велике казино, що стало центром українського національно-культурного життя міста, оскільки в ньому розмішувалися головні українські установи.

1912 р. в Габсбурзькій імперії проголосили часткову мобілізацію. Попрощавшись із рідними, командир із своєю сотнею рушив до Бродів, де йшла посилена підготовка стрільців. З початком Першої світової війни М. Тарнавський брав участь у військових діях на ділянці фронту під Радивиловим і Олієвом. У спогадах він відзначив, що «досвід, набутий в перших днях під Олієвом, був вихіснуваний опісля нами в польсько-українській війні»⁶. У перший рік війни він показав себе відважним командиром і був нагороджений високими бойовими австрійськими та німецькими відзнаками⁷. Його підрозділ воював під Красним, Львовом, Перемишлем, Красним Бузьком.

Під час одного з боїв М. Тарнавський отримав поранення і був відправлений до шпиталю, а повернувся на фронт весною 1915 р. вже під час наступу німецької й австро-угорських армій. У районі Золотої Липи командант куреня 35 полку М. Тарнавський зустрівся з представниками Українських січових стрільців — Д. Вітовським, В. Дідушком, М. Галушинським. Завдяки підтримці останнього наприкінці січня 1916 р. Мирона приділили до Коша й Вишколу УСС, що тоді перебував у Рогатинському повіті⁸. Згодом він разом з Вишколом переїхав до Розвадова, де отримав звання майора. З приходом М. Тарнавського

⁵ Якимович Б. Генерал Мирон Тарнавський — життя і чин. — Львів, 2012. — С. 7–8.

⁶ Тарнавський М. Вказ. Праця. — С. 35.

⁷ Байло А. Мирон Тарнавський - військовий діяч // Держава та армія. — Львів, 2008. — С. 86.

⁸ Якимович Б. Генерал Мирон Тарнавський — життя і чин. — Львів, 2012. — С. 9–10.

стан цієї бойової одиниці значно покращився. Основну увагу при навчанні стрільців командир приділяв індивідуальній підготовці, насамперед, намагався виховати думаючого й впевненого в собі воїна, який володів би сучасними методами ведення бойових дій⁹. У липні 1917 р. М. Тарнавського призначили командуючим Легіону УСС. Він був палким прихильником всього українського. Радісно сприйнявши проголошення III Універсалу Центральної Ради, М. Тарнавський звернувся до австрійської влади з проханням дозволити влаштувати святкування, однак йому заборонили. Більше того, зважаючи на націоналістичні переконання Мирона, його перевели командувати 35 піхотним полком.

З часом, після укладання в лютому 1918 р. Брестського миру, разом з австрійськими й німецькими військами на чолі куреня 35-го піхотного полку М. Тарнавський перейшов на територію Наддніпрянщини. Однак командиром військового з'єднання був недовго. Невдовзі його призначили референтом для українських справ при штабі дивізії. В обов'язки М. Тарнавського входило запобігати й усувати будь-які непорозуміння, що могли виникнути між місцевим населенням і окупаційними військами під час перебування останніх на території України. Згодом він став офіцером штабу 54-ї дивізії в Жмеринці, де спільно з Д. Вітовським займався цивільними справами, зокрема паспортизацією населення, виїздами за кордон.

Нарешті, після численних перемін місця служби, 27 березня 1918 р. М. Тарнавського призначили комендантом табору військовополонених у Дарниці. Там він створив штаб — адміністрацію табору з числа наявних старшин, розподілив полонених на групи за військовим зразком і призначив із них командирів чот, сотень, куренів. Встановив зв'язок із австрійсько-шведською місією Червоного Хреста, яка реально допомагала в організації медичного забезпечення та харчування полонених. Перебуваючи на цій посаді, він формував із в'язнів окремі загони й від-

⁹ Байло А. Мирон Тарнавський — військовий діяч. — С. 86.

правляв їх до стрілецтва. Крім того, допомагав Є. Коновальцю у створенні куреню галицько-буковинських стрільців¹⁰.

Тим часом у Києві 29 квітня 1918 р. відбувся переворот — і до влади прийшов генерал П. Скоропадський, який проголосив утворення Української Держави у формі гетьманату. Одразу ж після перейняття влади П. Скоропадський намагався знайти порозуміння із Січовими Стрільцями. М. Тарнавський також радив Є. Коновальцю зберегти дане військове формування, хоча до нової влади ставився неоднозначно. Він підтримував гетьмана в його націоналістичних поглядах, але засуджував за московську орієнтацію. Врешті відзначив, що «[...] нинішня форма правління побудована на хибних основах і розвалить її сила нефальшованого ідеалізму і героїства»¹¹. Однак переговори П. Скоропадського з командиром військового формування Є. Коновальцем закінчилися невдачею, і курінь тимчасово розформували. Наприкінці серпня 1918 р. буде відновлено його функціонування, але місцем дислокації стане не Київ, а Біла Церква.

Активна позиція М. Тарнавського в справі відновлення могутності легіону Січових Стрільців викликала невдоволення в австрійських властей і його відкликали з Наддніпрянщини. Він отримав нове звання (підполковника) й призначення — став командиром полку піхоти поблизу Бірзули, який складався з чехів. Влада доручила йому важку місію — силою зброї придушувати виступи селянства проти окупаційних військ і місцевих поміщиків. Звісно, що такі накази викликали в М. Тарнавського відразу, він навіть боровся проти свавілля влади й військових ревізій майна й продуктів. На початку вересня полк перевели на італійський фронт, а М. Тарнавський став командиром куреня

¹⁰ Байло А. Діяльність Мирона Тарнавського в Наддніпрянщині у контексті проблем соборності України // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — Львів, 2011. — С. 138.

¹¹ Тарнавський М. Вказ. праця. — С. 66.

16-го Мазурського полку¹². Йому вдалося на короткий час відвідати Галичину, оскільки тяжко захворів і помер його батько Омелян.

Восени 1918 р. Перша світова війна підходила до завершення. Німеччина зазнала важких поразок на західному фронті, постала загроза вторгнення військ Антанти до імперії Габсбургів. Щоб запобігти розпаду Габсбурзької імперії, 16 жовтня 1918 р. Карл був змушений видати маніфест про перебудову імперії на федеративних засадах. У ньому надавалося право самовизначення підкореним народам: «Австрія по волі моїх народів має стати союзною державою, в якій кожде плем'я на області, яку воно заселює, творить свій власний державний організм». Значну увагу цісар приділяв співпраці з національними радами, утворених з депутатів Державної Ради кожної нації, які повинні представляти інтереси свого народу у відносинах з австрійським урядом¹³. Такий перебіг подій викликав різну реакцію серед війська. «В одних на обличчі малювалося пригноблення й смуток, другі раділи, вже не закриваючи своїх почувань. — відмічав у спогадах М. Тарнавський. — Старшини-поляки заєдно збиралися у гуртки та оживлено радили над тим, як би то якнайшвидше перейти на службу своїй новій батьківщині»¹⁴.

Після розпаду Габсбурзької імперії 16-ий полк, що складався переважно з поляків, перейшов до Кракова. Там М. Тарнавський отримав відповідні документи й вирушив до Львова. Однак столиця Східної Галичини вже була захоплена поляками. Тут його арештували й переправили до табору військовополонених у Домб'ю¹⁵. Серед в'язнів поширювалися думки, що Антанта вирішить польсько-українське протистояння на користь українців. Однак нічого не змінювалося. М. Тарнавського не покидала надія повернутися на Україну й допомоги західноукра-

¹² Байло А. Діяльність Мирона Тарнавського в Наддніпрянщині у контексті проблем соборності України // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — Львів, 2011. — С. 139-140.

¹³ Діло. — 1919. — 19 жовтня.

¹⁴ Тарнавський М. Вказ. праця. — С. 88.

¹⁵ Якимович Б. Вказ. праця — С. 14-15

їнській республіці у війні з Польщею. Через збіг обставин, зважаючи на шлункову хворобу, після Різдвяних свят його відпустили.

Повернувшись до Станіслава, тимчасової столиці Західно-Української Народної Республіки, М. Тарнавський зустрівся з державним секретарем військових справ Д. Вітовським. У лютому 1919 р. Мирона призначили командиром групи «Схід», що згодом стане II корпусом Української Галицької армії. Перше, що вразило нового командира на фронті — це діаметральна відмінність від тодішньої австрійської армії часів Першої світової: «Хай скаже той, що має бодай яке-небудь відношення до військовости, яке пригноблююче вражіння робить на чоловіка вид машеруючої частини, що в ній бачиться щодругого стрільця, зодягненого в якусь купецьку кацабайку, і щочетвертого в довгому по кістки кожусі, до того ж в якійсь волохатій кучмі на голові. Мені хотілося на цей вид так голосно завити, як хотів би це зробити диригент хору, в якому один голос тягнутиме на кварту чи квінту інакше від другого»¹⁶. Однак із часом він призвичаївся до такого різноманітного військового обмундирування, оскільки, як згадував сам М. Тарнавський, під численними кітелями бачив тисячі відданих батьківщині сердець.

Осадний корпус М. Тарнавського двічі брав участь у штурмі Львова. У лютому, коли до Східної Галичини прибула антантівська місія Ю. Бартелемі, він змушений підписати з поляками перемир'я. Однак переговори з європейськими послами були безрезультатними, оскільки останні висували неприйнятні для українців вимоги — відмова від Львова і Дрогобицько-Бориславського басейну. Звісно, що уряд ЗУНР на такі умови погодитися не міг.

У березні 1919 р. командування УГА готувалося заблокувати Львів з боку Перемишля й розпочати другий етап Вовчухівської операції, який був направлений на визволення Львова. 5 березня українська артилерія почала обстріл міста,

¹⁶ Тарнавський М. Вказ. праця. — С. 100.

тим часом вибухи пролунали й у південній частині міста, що викликало паніку. Виникла сприятлива нагода для штурму, однак командуючий II корпусу УГА М. Тарнавський відмовився це зробити, аби не ризикувати. Пізніше польські військові історики зауважили, що це була невиправна помилка українців¹⁷.

Кінець весни-початок літа 1919 р. відзначився погіршенням політичної й військової ситуації для ЗУНР. Широкомасштабний наступ поляків змусив Галицьку армію відступати. Переломним моментом у боротьбі Польщі з галичанами став вступ у військові дії армії Ю. Галлера, яка прибула в кінці квітня до Варшави для боротьби з більшовиками й була направлена проти УГА. 16 травня армія Ю. Галлера, у результаті наступу на Волині, захопила Луцьк із величезними трофеями, таким чином залишила українські війська без тилу. Згодом поляки здобули Тернопіль і Волочиськ.

На початку червня галицький уряд призначив Є. Петрушевича Диктатором, а армію очолив наддніпрянський генерал О. Греков, який керував наступом УГА проти поляків, що ввійшов в історичну література під назвою «Чортківська офензива». Саме бригада М. Тарнавського прорвала ворожий фронт і розпочала похід на Львів. О. Греков вирішив об'єднати I-ий і II-ий корпуси в групу М. Тарнавського, якому в той час присвоїли звання генерала-четаря. Його група фактично дійшла до Львова, однак через брак боєприпасів і виснаженість українського війська змушена була відступити.

Варто відзначити, що Чортківський наступ негативно відбився на операціях Наддніпрянської армії. Поляки, атаковані частинами генерала О. Грекова, звільнили лінію Збруча, почали евакуацію Збаража, Тернополя й припинили натиск на більшовиків з боку Радзивилова на Дубно-Кременець. Червоні використали це й стали наступати з північного заходу на Волинську групу армії УНР. Така різновекторність у командуванні україн-

¹⁷ Західно-Українська Народна Республіка: ілюстрована історія. — Львів, Івано-Франківськ, 2008. — С. 341.

ським військом негативно позначилася на розгортанні соборних визвольних змагань 1918–1920 рр. Недарма М. Тарнавський відмічав, що ще в червні «треба було творити одну суцільну українську армію з одним авторитетним командуванням та покінчити з «двома Українами», між якими трохи не приходило до отвертого бою. Але люди, що кермували тоді долею народу, на те не були спосібні»¹⁸. Таким чином, М. Тарнавський уже тоді визначив, що існування двох незалежних центрів, двох частин України в умовах ворожого ставлення сусідів, веде до загибелі української державності. Його твердження дійсно відображають тогочасну політичну ситуацію. С. Петлюра і Є. Петрушевич дбали більше про власні інтереси, про свій авторитет і владу, а не соборницькі ідеї України. Кожен боявся втратити владні прерогативи, а тому про жодні компроміси не могло бути й мови.

Міжнародна ситуація також складалася не на користь українців, однак давала змогу сконсолідувати їм свої сили. 25 червня Рада Чотирьох Антанти прийняла рішення про окупацію краю поляками до річки Збруч. У такий скрутний для Галицької армії час постала проблема її ліквідації, і керівництву потрібно було шукати швидких адекватних рішень. УГА мала або відступити за річку Збруч на територію Великої України, або використати інші засоби для боротьби за Галичину. Угода з Польщею була неприйнятною, тому Диктатор розглянув можливість союзу з Радянською Росією. «Не маючи віри в Україну, д-р Петрушевич оглядався тривожно в сторону большевиків, які заливали українські простори», — писала газета галицької соціал-демократії «Боротьба»¹⁹. Однак радянська сторона висунула неприйнятні умови: розрив із С. Петлюрою й перехід УГА під єдине командування Червоної армії. До Чорткова прибула навіть делегація від Радянської Росії, але Є. Петрушевич її не прийняв. Врешті Диктатор вирішує шукати порятунку за Збручем у Наддніпрянської України.

¹⁸ *Тарнавський М.* Вказ. праця. — С. 107

¹⁹ *Боротьба.* — 1919. — 29 жовтня.

5 липня Є. Петрушевич призначив М. Тарнавського командиром Галицької армії. Це пов'язано зі спробою порозуміння з С. Петлюрою, який негативно ставився до О. Грекова через проведений ним Чортківський наступ. Хоча сам Диктатор ще деякий час вагався. Своє зволікання Є. Петрушевич пояснював тим, що представники УНР вели демагогічну агітацію про розпад ЗОУНР, наддніпрянські агенти намагалися підірвати бойову міць Галицької армії, а вороги ЗОУНР знайшли собі притулок на Великій Україні. Однак військова ситуація погіршилася, і Є. Петрушевич врешті погодився перевести УГА до Наддніпрянщини.

Українська Галицька армія змушена була відступити на територію Великої України. «Були то страшні дні. З одного боку напірали Поляки, з другого большевики. Територія обох українських держав займала дуже малий простір по обох боках Збруча. На тім просторі чути було гук гармат і від сходу і від заходу...», — писав очевидець тих подій О. Назарук²⁰.

Після переходу річки Збруч першочерговим завданням українських армій було визначення напряму спільного удару. Головному Отаману запропонували декілька планів військової кампанії: похід на Київ; похід на Одесу та Херсон. Для С. Петлюри найважливішим було здобуття Києва. Більшість політиків і військових — як наддніпрянців, так і галичан — виступала проти цього походу. НКГА на чолі з М. Тарнавським вважала, що в першу чергу треба йти на Одесу, бо там не зустрінуть сильного опору, клімат м'якший і можна отримати допомогу через море амуніцією та боєприпасами. Зрештою, за наполяганням С. Петлюри 12 серпня шойно утворений для координації дій Штаб Головного Отамана видав наказ про наступ українських армій, де основним напрямом удару визначено взяття Києва, а побічним — Одеси²¹.

²⁰ Назарук О. Рік на Великій Україні. — Нью-Йорк, 1978. — С. 182.

²¹ Центральний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 2192. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 151.

Похід УГА й Дієвої армії на Київ став вершиною спільної боротьби за незалежність, однак через нечіткість позиції вищого керівництва та самовільні дії командуючого операцією генерала А. Кравса місто не було втримано.

Після відступу українських військ із Києва ситуація погіршилася: з'явився новий ворог — Збройні сили Півдня Росії (ЗСПР) на чолі з А. Денікіним, а українські частини вразила епідемія тифу. Є. Петрушевич і Галицька армія не бажали вступати в безперспективну війну з Добрармією, яку підтримувала Антанта, вони ще вірили в справедливе вирішення галицького питання на Паризькій мирній конференції.

Зважаючи на загрозливе становище армії (виснаженість, хвороби, нестача боєприпасів), НКГА все більше схилилися до союзу з білогвардійцями. Дезорієнтували галичан і денікінці, які, потрапивши в український полон, на допитах говорили, що хочуть перемогти й поляків. Тому 20 жовтня НКГА звернулася до Є. Петрушевича з проханням вислати О. Назарука й В. Давидяка для переговорів з А. Денікіним, однак їм відмовили через відсутність потреб у цьому. Друга телеграма М. Тарнавського, де вказувалося на важливість порозуміння з А. Денікіним, взагалі залишилася без відповіді.

В. Панейко намагався вмовити Є. Петрушевича в необхідності військового співробітництва з Добрармією. Він зазначав, що Мирна конференція виключила з порядку денного питання галицької справи, а оголошення війни ЗСПР викликало в Антанти обурення. Англійці увійшли в тісну конвенцію з А. Денікіним і «дали йому вільну руку також в справі України». Поляки ж ведуть подвійну гру: підтримують С. Петлюру проти А. Денікіна, у той же час пропонують йому союз проти українського сепаратизму²².

Саме в таких умовах очільники УГА М. Тарнавський і А. Шаманек пішли на переговори з денікінцями. 25 жовтня 1919 р. до командування Добрармії відправлено делегацію

²² *Панейко В.* З'єднані держави Східної Європи. — Відень, 1922. — С. 80.

в складі отамана О. Лисняка, сотників О. Левицького й Г. Куріци. Офіційно вони мали висловити протест з приводу жорстокого ставлення білогвардійців до військових полонених і розпочати переговори в справі їх обміну; неофіційно — з'ясувати можливості, за якими Добрармія змогла б укласти перемир'я з українськими військами. Зважаючи на те, що Галицька армія була екстериторіальною, Я. Слащов погодився на переговори. Воїнів Дієвої армії він вважав громадянами колишньої Російської імперії, а тому запропонував їм скласти зброю²³. У свою чергу, узгодивши дії із своїм командуванням, Я. Слащов надав проект договору з УГА, за яким вона в повному складі перейде до Добрармії й не вестиме військових дій проти армії С. Петлюри. Генерали ЗСПР давно прагнули послабити українські сили, тому й вирішили підписати цю угоду. З такими умовами посланці повернулися до Вінниці.

2 листопада М. Тарнавський звернувся до Є. Петрушевича з приводу складного становища армії, він вимагав розпочати переговори з Добрармією, аби «оминути» катастрофу²⁴. Наступного дня О. Лисняк повідомив Диктатора про зв'язки УГА з денікінцями. Тоді Є. Петрушевич скликав на нараду представників Галицької армії для обговорення можливо союзу з білогвардійцями, де виникла гостра дискусія з цього приводу. Врешті вирішили на державній нараді добиватися від представників уряду УНР розпочати спільні переговори з А. Денікіним.

У зв'язку із складною ситуацією на фронті за пропозицією командуючого армією УНР В. Сальського 4 листопада 1919 р. скликали нову нараду в Жмеринці, на якій були присутні С. Петлюра і Є. Петрушевич, а також військові й цивільні керівники української держави. М. Тарнавський й А. Шаманек не з'явилися.

У ході наради Диктатор ЗОУНР отримав телеграму, у якій говорилося, що в разі неприйняття визначеного рішення НКГА

²³ Денник Начальної Команди Української Галицької Армії [1919–1920 рр.]. — Нью-Йорк, 1974 — С. 93.

²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 123. — Арк. 19–19зв.

буде сама вести переговори. «Пан Тарнавський сміє в такій скрутній хвилині ставити мене в таке важке положення і посилає мені погрози, — говорив Є. Петрушевич. — Я витягну як найдалі йдучі консеквенції». Для нього такий перебіг справ також був неприємним. С. Шухевич повідомив Диктатора, що М. Тарнавський пішов на цей крок аби допомогти Є. Петрушевичу: «Тепер в разі потреби можете покликуватися на це, що армія на вас натискає — зовсім природно в тім випадку, коли ви хочете переговорів з Денікіном»²⁵. Однак Диктатор погоджувався укласти угоду з денікінцями лише у випадку переговорів С. Петлюри з більшовиками, а Головного Отамана запевнив, що чутки про сепаратні взаємини НКГА та ЗСПР не відповідають дійсності.

Наступного дня командувач УГА відправив нову делегацію на чолі з А. Ерле вести переговори з представниками ЗСПР. 6 листопада 1919 р. на ст. Зятківці повноважні делегати генерала М. Тарнавського підписали угоду між УГА й Добровольчою армією, за якою Галицька армія переходила в повному складі в розпорядження керівництва ЗСПР через коменданта військ Новоросійської області. Також зазначалося, що «при вищій штабі галицьких військ будуть приділені представники російської добровольчої команди в цілі вирішення на місці всіх біжучих питань оперативного, адміністративного та господарського характеру»²⁶.

Сучасники тих подій неоднозначно ставилися до укладеної угоди НКГА з Добрармією. Сам М. Тарнавський, виправдовуючись, зазначав, що в першу чергу він був відповідальним за боездатність армії, а переговори носили суто військовий характер й не мали політичного підґрунтя²⁷. «Для мене договір з Денікіном був тільки хвилевою перешкодою, — зазначав генерал. —

²⁵ Шухевич С. Споми́ни з української-галицької армії (1918–1920). — Ч. 3. — Львів, 1929. — С. 91,95.

²⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 9–9зв.

²⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДАЛ). — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1–2.

Я йшов на те зі свідомим розчисленням, що при першій сприятливій нагоді розірву хвилеву залежність, в яку ми попали. Ніколи я не робив отих важливих кроків сам, але завжди радився мого оточення, й тому майже всі мої почини були висловом збірної волі старшинства»²⁸. Отже, ці слова підтверджують правильність дій генерала, який намагався ціною сепаратної угоди врятувати залишки українського війська.

Наддніпрянці ж вважали союз УГА з Добрармією зрадою. Зокрема, прем'єр уряду УНР І. Мазепа заявив: «Зміст договору був страшний»²⁹. Пізніше С. Петлюра в листі до Ю. Гуменюка відзначав: «Зрада галицької армії [...] поставила як мене так і уряд УНР перед непереможною ситуацією існування більш зміцнених ворожих сил, які не мали ні своїх «галичан» ні своїх «наддніпрянців», — а замість цього мали єдність і координацію національних зусиль»³⁰. «Ця зрада нанесла останній і найдужчий удар урядові УНР і взагалі Українській революції, показавши перед народом жакливе обличчя буржуазної реакції», — писав М. Шаповал³¹.

Після переходу УГА до А. Денікіна газета «Україна» від 12 листопада надрукувала замітку В. Сальського «Диктатура нас губить» із звинуваченням не тільки на адресу УГА, але й самого Є. Петрушевича, який нібито керував усім цим процесом. За його словами, галичани прийшли в Наддніпрянщину, щоб своїми руками зруйнувати те, чого не могли зробити ні більшовицькі, ні денікінські армії. «Сама Диктатура і виконавець її волі — Начальна Команда Галицької Армії, — писав В. Сальський, — пограбувала наше майно, довела до жебрачої торби нашу наддніпрянську армію. Ми можемо в короткім часі стати свідком страшної братерської різни, помсти брата Над-

²⁸ Тарнавський М. Вказ. праця. — С. 143.

²⁹ Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій, 1917–1921. — К., 2003. — С. 307.

³⁰ Петлюра С. Статті, листи, документи. — Нью-Йорк, 1956. — С. 453.

³¹ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма: (Виклади в Америці). — Прага, 1927. — С. 158.

дніпрянця над невинним братом Наддніпрянцем»³². Проте вже 13 і 14 листопада вийшли нові замітки, відповідно «Зрада Тарнавського» та «Історичний момент», де засуджувалися лише дії М. Тарнавського й А. Шаманека, а уряд і УГА вже не звинувачували в зазначених подіях³³.

У дусі інших заяв наддніпрянців фронтова газета УНР «Український козак» підсумовувала, що переговори з денікінцями «це гірше, як би братам Галичанам запропонувати федерацію з Поляками, котрі зараз займають Галичину і не малиби з неї вийти!»³⁴.

Пізніше відомий український діяч А. Жук у листі до С. Петлюри вказав причини переходу УГА Збруча: «...Ваша польська (і румунська) орієнтація, початки якої, як бачите, сягають трошки далше, ніж дата переходу галицької армії до Денікіна, була властивою політичною причиною того переходу». Він називає зовнішньополітичну позицію С. Петлюри «глупою» й підкреслює, що галичани те бачили й «не могли добровольно йти в петлю, яку — свідомо чи несвідомо — для них в'язали, та льюально Вас підтримували, аж доки не стало фізичної змоги»³⁵.

Через деякий час стало відомо про сепаратну угоду М. Тарнавського з А. Денікіним. С. Петлюра, дізнавшись про «зраду» командувача УГА, вимагав від Є. Петрушевича розстрілу. Однак Диктатор відмовив, посилаючись на європейські закони й правила війни. Він вважав, що подальшу долю генерала має вирішити суд. Усе ж 11 листопада Є. Петрушевич і С. Петлюра наказали арештувати М. Тарнавського та осіб, які брали активну участь в укладанні цієї угоди, як зрадників держави³⁶.

³² Україна. — 1919. — 12 листопада.

³³ Там само. — 13 листопада; Там само. — 14 листопада.

³⁴ Український козак. — 1919. — 25 вересня.

³⁵ *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). — Чернівці, 2009. — С. 455.

³⁶ ЦДАВО України. — Спр. 60. — Арк. 165; ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 7.

Суд над М. Тарнавським і А. Шаманеком відбувся 13–14 листопада у Вінниці. Навряд командуючий УГА укладав угоду з Добрармією з власної ініціативи, адже Є. Петрушевич з самого початку намагався якнайшвидше ліквідувати протиденікінський фронт. Та й М. Тарнавський на судовому засіданні підтверджував, що підписував договір з відома Є. Петрушевича. У телеграмі виконуючого обов'язки міністра закордонних справ М. Багриновського до М. Тишкевича від 10 січня 1920 р. підтверджуються ці припущення: «Тарнавський довів документами, що йому було наказано Диктатором Петрушевичем вчинити в листопаді ту ганебну зраду і він, яко військовий мусив виконати наказ свого начальства»³⁷.

Під час допиту командувач УГА відзначив, що після переходу Збруча він повідомив Головного Отамана, що «борьба на два фронта з такими силами неможлива. На мій запит, що буде з Денікіном, сказав мені п. Головний Отаман, що він Денікіна не боїться, та що 60% його армії перейде на нашу сторону [...] Замість, щоби 60% його армії перейшло до нас, виявилось це, що багато людей наддніпрянської армії перейшло до него. А тут в армії показується чимраз більше брак озброєння, брак муніції, брак ліків, денно гине чимраз більше людей». М. Тарнавський відзначив, що на нараді в Жмеринці Є. Петрушевич «на ті усліви годиться, тільки не має як виїхати з своїм державним майном з Кам'янця». Генерал наголошував, що жодної угоди проти наддніпрянської армії він не підписував, а тому не вважає себе винним, до того ж Є. Петрушевич знав про весь перебіг подій. М. Тарнавському приписали й іншу невинуватну помилку Галицької армії — його звинуватили в причетності до відступу з Києва під тиском денікінців наприкінці серпня 1919 р. Командувач УГА на це відповів, що «Київ зів'язаний не через зраду одного або другого, а тільки тому, що Добровольці були сильніші і в місті зорієнтувалися краще

³⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 114.

і скорше»³⁸. Звісно, що його слова не є безпідставними, адже командування Галицької армії наполягало на наступі українських армій на Одесу, а С. Петлюра омріяною ціллю вважав Київ. Українська влада не врахувала, що війська Добармії, які паралельно наступали на більшовиків лівим берегом Дніпра, розпочнуть військові дії проти українців.

Можливо, Диктатор і погодився на судовий процес, щоб виправдати себе перед урядом УНР. Командирів Галицької армії понизили у посадах. На чолі УГА став генерал О. Микитка, а шефом штабу генерал Г. Ціріц. Згодом засуджені командири УГА були реабілітовані. А. Шаманек став комендантом першого корпусу УГА, а М. Тарнавський після хвороби О. Микитки 16 грудня 1919 р. знову очолив армію. Наприкінці року, коли виникла можливість об'єднати дві українські армії, М. Тарнавський дав згоду. Він залишався до останнього відданим своїй справі воєначальником, який намагався за будь-яку ціну врятувати бійців Галицької армії.

24 грудня у Вінниці було підписано формальний договір про злуку обох армій. За ним Галицька армія переходила з дня творення уряду УНР в його розпорядження й мала виконувати накази до того часу, поки не буде відкликана до Наддністрянщини, але зберігала за собою свою організаційну самостійність³⁹. Однак роз'єднаним арміям було важко втілювати угоду в життя. Дієва армія мусила в цей час якнайшвидше рухатися на схід, щоб відірватися від ЗСПР і тим самим уникнути небезпечних з ними боїв. А малорухливі галицькі угруповання взагалі були оточені більшовиками й денікінцями. Крім того, про сам факт підписання договору командування армії УНР через комунікаційні складнощі довідалося лише 3 січня 1920 р.

М. Тарнавський знаходився серед війська, що рухалося на південь. Величезна кількість хворих стрільців затримувала

³⁸ ЦДІАЛ. — Арк. 2-2зв.

³⁹ Biblioteka narodowa w Warszawie. — Archivum im. Tarasa Szewczenki. — Skr.23.XXIV.32. — Ark. 168–169; ЦДАВО України. — Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 4.

швидке пересування частин УГА. Командуючий Галицької армії зрозумів, що врятувати залишки галицького війська за допомогою Добрармії не вийде й тому відмовився виконувати наказ Н. Шиллінга про передислокацію військ до Одеси. Натомість дав розпорядження залишатися в Бірзулі. У нього було два виходи із критичної ситуації: можливість приєднатися до партизанських військ М. Омеляновича-Павленка, що саме здійснювали свій перший Зимовий похід, або порозумітися з більшовиками. Адже на початку січня представники УГА (Г. Давид, Н. Гірняк, І. Курах та інші) утворили у Вінниці революційний комітет і уклали з представниками подільського ревкому угоду про перехід Галицької армії під їхнє підпорядкування. 15 січня М. Тарнавський передав командування О. Микитці, який вирішив не поривати зв'язку з Добрармією й виконувати наказ про відвід УГА на території Румунії.

Сам М. Тарнавський змушений був переїхати до Балти, де кожен день із тривогою чекав свого арешту. Через щасливий збіг обставин йому вдалося уникнути депортації, і після короткочасного перебування в Балті він разом із сином Омеляном оселився в Києві, де й прожив до приходу об'єднаних українсько-польських сил. 16 липня М. Тарнавський повертається до Галичини з наміром виїхати до Чехословаччини. Однак 21 липня 1920 р. генерала арештували поляки в с. Васючині поблизу Рогатина й ув'язнили в таборі полонених у Тухолі. Через п'ять місяців його звільнили, і він повернувся в Золочів до сім'ї.

М. Тарнавський довго не міг визначитися, чим себе зайняти в мирний час. Саме тоді Центробанк Львова (заснований К. Левицьким) вирішив провести парцеляцію маєтку в с. Черниці (на Брідщині) і доручив цю акцію М. Тарнавському. Колишній командир УГА з радістю прийняв пропозицію й переселився жити в село. Його дружина з двома синами, Омеляном і Зиновієм, залишилася в Золочеві.

У 1925 році у Львові виникло товариство «Молода громада», яке з часом утворило Фонд Ветеранів, що дбав про колишніх воїнів — призначав їм пенсії. Так М. Тарнавський

добився, щоб і йому виплачували пенсію, але як колишньому офіцеру австрійської армії, а не галицької. Кожного року він відвідував меморіал воїнів УГА на Янівському цвинтарі у Львові і з боєм переживав поразку визвольних змагань українців 1918–1920 рр.

Крім того, М. Тарнавський підтримував дружні стосунки з митрополитом А. Шептицьким. Вони зустрічалися на Зелені свята та під час відправлення панахид за загиблими воїнами. Про поважне ставлення А. Шептицького до генерала свідчить факт запрошення разом відпочити в митрополичих палатах у Карпатах. Активно співпрацював колишній генерал і з Науковим товариством ім. Шевченка. У 1936 р. його запросили на відкриття Музею воєнно-історичних пам'яток виступити із вітальним словом. У політичному житті М. Тарнавський участі не брав, оскільки вважав себе людиною військовою. Хоча серед представників Українського національного демократичного об'єднання було багато друзів, колишніх фронтовиків, які неодноразово його закликали до вступу в організацію⁴⁰.

Помер Мирон Омелянович Тарнавський 29 червня 1938 року. В останню дорогу із собору святого Юра на Янівське кладовище генерала супроводжувало близько 20 тисяч осіб, а польські поліцаї віддавали честь.

М. Тарнавський — це людина з великої літери, справжній патріот своєї Батьківщини. З початком Української революції виступав за свободу рідного краю, мужньо вів за собою численні військові об'єднання, що очолював, а згодом і Українську Галицьку армію. Договір УГА з Добрармією, який деякі дослідники вважають зрадницьким, був вимушеним кроком, на який пішов М. Тарнавський задля порятунку залишків власної армії в боротьбі з трьома ворогами: більшовиками, денікінцями й епідемією тифу. Невдале завершення боротьби українців за своє самовизначення перешкодили йому стати справжнім національним героєм, яким, безумовно, він є.

⁴⁰ Байло А. Співпраця генерала Мирона Тарнавського з ветеранськими організаціями УГА у 1921–1938 рр. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія. — 2010. — № 670. — С. 141–144.